

Despre
limită

DE ACELAȘI AUTOR

- Tragicul. O fenomenologie a limitei și depășirii*, Univers, București, 1975
Încercare în politropia omului și a culturii, Cartea Românească, București, 1981
Jurnalul de la Păltiniș, Cartea Românească, București, 1983
Epistolar (editor), Cartea Românească, București, 1988
Cearta cu filozofia, Humanitas, București, 1992
Apel către lichele, Humanitas, București, 1992
Despre limită, Humanitas, București, 1994
Itinerariile unei vieți: E.M. Cioran, Humanitas, București, 1995
Declarație de iubire, Humanitas, București, 2001
Ușa interzisă, Humanitas, București, 2002
Chipuri ale răului în lumea de astăzi (dialog cu Mario Vargas Llosa), Humanitas, București, 2006
Despre minciună, Humanitas, București, 2006
Despre ură, Humanitas, București, 2007
Despre seducție, Humanitas, București, 2007
Scrisori către fiul meu, Humanitas, București, 2008
Întâlnire cu un necunoscut, Humanitas, București, 2010
Întâlnire în jurul unei palme Zen (coautor Gabriel Cercel), Humanitas, București, 2011
Estul naivităților noastre. 27 de interviuri (1990–2011), Humanitas, București, 2012
Măștile lui M. I. (dialog cu Mircea Ivănescu), Humanitas, București, 2012
18 cuvinte-cheie ale lui Martin Heidegger, Humanitas, București, 2012
Dragul meu turnător, Humanitas, București, 2013
Fie-vă milă de noi! și alte texte civile, Humanitas, București, 2014
O idee care ne sucește mințile (coautori Andrei Pleșu, Horia-Roman Patapievici), Humanitas, București, 2014
Dialoguri de duminică. O introducere în categoriile vieții (dialoguri cu Andrei Pleșu), Humanitas, București, 2015
Nebunia de a gândi cu mintea ta, Humanitas, București, 2016
România. O iubire din care se poate muri, Humanitas, București, 2017
Continentele insomniei, Humanitas, București, 2017
Așteptând o altă omenire, Humanitas, București, 2018

Gabriel
Liiceanu
Despre
limită

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Cuvânt înainte

Această carte s-ar fi putut intitula la fel de bine *Despre libertate*. Mi s-a părut însă că este mai potrivit ca elementul care face ca libertatea să fie libertate *umană* – limita deci –, și nu libertatea pur și simplu, să dea titlul acestor pagini. Am numit libertatea care, ca să funcționeze, are nevoie de limite „libertate gravitațională”. Cartea s-ar fi putut atunci intitula *Despre libertatea umană ca libertate gravitațională*.

Determinațiile cu care orice ființă umană pornește la drum și care fac parte din zestrea ei, ca „limite” pe care nu ea le-a ales, dar dinlăuntrul cărora se înalță și se exersează propria noastră putință de alegere, au fost numite „fondul intim-străin”. Noi existăm ca ființe libere în măsura în care rămânem să „atârnam”, să depindem de tot ceea ce vine de dinaintea alegerii noastre și care în felul acesta, fără să ne aparțină propriu-zis, ne constituie în chipul cel mai intim. Așa sunt epoca în care ne-am născut, zestrea noastră trupească și spirituală, rasa, tribul și toate celelalte determinații sau limitații – douăsprezece la număr – pe

care le-am analizat în capitolul *Elementele fondului intim-străin*.

Libertatea, care face și ea parte din elementele fondului intim-străin, fiind deci și ea o determinație fatală a ființei noastre, este, spre deosebire de toate celelalte limite care ne constituie de la bun început, o limită emancipată, „insurecțională“, o limită capabilă la rândul ei să creeze limitații. Limba română are privilegiul de a exprima, prin aceeași familie de cuvinte, *activitatea* libertății și *rezultatul* acestei activități: „hotărârea“, ca esență a libertății (aleg, decid, hotărâsc), se soldează de fiecare dată cu „hotare“, cu tăieturi în stofa posibilului, care prin succesiunea alegerilor noastre ne alcătuiesc viața și dau existenței noastre un chip. Acest gest lingvistic unic și paradoxal, care surprinde comportamentul libertății ca traiectorie a unui destin, este descris în capitolul *Despre hotar și hotărâre*. O carte dedicată libertății ar fi putut de aceea să preia titlul acestui capitol.

Dar pentru că omul nu se odihnește niciodată într-un hotar și pentru că definiția lui se află întotdeauna înaintea lui, în pasul proiectat și care urmează să fie făcut sub forma unei noi hotărâri și a unei alte instituii de hotar, libertatea, ca plasticitate a hotarului și ca multiplicare indefinită a lui, devine „preluare în proiect“. După cum mă preiau pe mine însumi în proiect, pe altul, pe mulți sau lucrurile care mă înconjoară, secțiunea *Libertatea ca preluare în proiect* se desfășoară pe patru capitole: *A hotărî în privința*

sa, A hotări în privința a ceva, A hotări în privința cuiva, A hotări în privința multora. Pentru că toată aria de exersare a libertății este cuprinsă aici, cartea s-ar fi putut numi *Despre libertate ca preluare în proiect.*

În sfârșit, când libertatea se întoarce asupra ei și își pune problema propriei surse și a propriei conferiri (de unde vine libertatea noastră?), ea alunecă peste toate limitele și peste toate determinațiile care o făceau cu putință și pierde terenul ferm al exersării ei. Luându-se pe ea însăși în proiect, libertatea evoluează către o zonă în care reperele se pierd și la care vorbirea directă nu are acces. Această zonă este singura care poate să dezlege secretul libertății noastre. În această zonă suntem chemați să răspundem în fața sursei libertății despre felul utilizării ei (capitolul *Preluarea în proiect a libertății. Răspunderea și vina*). Această zonă, care *dă sens* existenței umane, este zona cea mai importantă. Dar pentru noi ea rămâne o zonă a lucrurilor vagi.

Această carte este până la urmă *o carte despre lucrurile vagi*. Lucrurile vagi sunt lucrurile cele mai importante. Dar pentru că la aceste lucruri nu am putut ajunge decât pornind de la hotarele lumii și ale libertății noastre, am intitulat totuși această carte *Despre limită*.

Cu excepția *Anexelor*, care reprezintă formele pe rând abandonate ale discursului despre limită (istorică, hermeneutică și exegetică), paginile acestea alcătuiesc o carte fără bibliografie (nici un nume propriu și nici un citat nu există în ele), o carte *inventată*

din gândurile, pasiunile și lecturile uitate ale autorului; și uneori chiar din mizeria vieților noastre și a istoriei petrecute în această parte a lumii.

Acest discurs despre limită năzuiește de asemenea să fie o *construcție* și, în acest sens, el este o carte de filozofie aproape în înțelesul tradițional al cuvântului. De aceea capitolele despre *frică*, *nehotărâre*, *destin*, *lene*, *ratare*, *prostie*, *putere* sau *iubire* nu sunt pagini grupate arbitrar în spațiul unor eseuri disparate, ci momentele născute oarecum necesar în urma unei intenții de rigoare. Ele se înscriu deci în logica unei idei care le dictează ritmul și conținutul.

Mi-am pus întrebarea, terminând-o în această formă, dacă este vorba de „o carte grea”. Nu cred. Mai degrabă este o carte ambițioasă, care îndrăznește să vorbească „de sus” despre noi, oamenii. Dar îmi fac iluzia că ar putea-o citi oricine. Aș fi vrut să fie o carte *adevărată*, pe care fiecare cititor să o părasească cu senzația că a aflat mai mult, de aici, pe marginea acelor lucruri despre care credea că știe tot. Cel puțin, scriind-o, așa s-a întâmplat cu autorul ei.

Două dintre capitolele acestui volum, *Elementele fondului intim-străin* și *Răspunderea și vina* – mergând până la precizarea structurii și la detaliile de tratare –, s-au născut în urma discuțiilor cu Alexandru Dragomir și cu Andrei Pleșu. Le mulțumesc acum încă o dată.

10 august 1994
Păltiniș

Despre libertatea gravitațională

Libertatea gravitațională

Așa cum zborul nu e cu puțință în afara gravitației, libertatea nu are sens decât în condițiile existenței limitei. Libertatea *reală* este *libertate gravitațională* și ea trebuie distinsă de libertatea idealizată și „pură”. Într-un spațiu al libertății non-gravitaționale se poate întâmpla orice. Dar tocmai pentru că se poate întâmpla *orice*, într-un asemenea spațiu nu se întâmplă *nimic*. Nimicul este spațiul libertății non-gravitaționale, este „spațiul” în care totul e cu puțință și în care nu se întâmplă de fapt nimic. Spațiul libertății non-gravitaționale este spațiul pre-ființei.*

Prima limită care face cu puțință existența libertății este însuși *faptul de a fi*. Odată cu faptul că ceva este, în loc să nu fie, apare limita ca o condiție de manifestare a libertății gravitaționale, a libertății care trebuie, ca să se poată manifesta, să depindă, să atârne de *ceva*. Ființa creează cadrul de referință al libertății, ea este

* Dumnezeu, ca exponent al pre-ființei și ca agent al Facerii, este conceptul libertății non-gravitaționale. Limita este *instrumentul* libertății pure care începe *să facă*.

însăși condiția ei gravitațională. Ceva ajunge să fie înseamnă: ceva a ieșit din indeterminarea absolută a nimicului, din nelimitarea lui, și a primit limita ființei. Drumul care deschide către libertatea gravitațională începe astfel cu însuși faptul de a fi.

Așa se face că – agent al libertății gravitaționale – prima limită pe care trebuie să o suport este tocmai faptul de a fi. Dar faptul de a fi, la rândul său, este, în el însuși, o pură indeterminare. A fi *ce*? Acest „ce” este limita suplimentară care, ea abia, scoate ființa din indeterminarea ce ar face-o să se confunde cu nimicul. Faptului de a fi pur și simplu trebuie să i se adauge acela de *a fi conștient de faptul de a fi* pentru ca libertatea gravitațională să poată lua naștere. *Ființa și conștiința ființei* sunt condiții de existență ale libertății gravitaționale: „a fi” și *în speță* „a fi conștient de faptul că ești” sunt limite prin care se operează transferul de la libertatea „pură” la libertatea gravitațională.

Însă la rândul lui faptul de a fi conștient pretinde o nouă limită. Căci altminteri, faptul de a fi conștient de faptul că ești este și el, chiar dacă nu în măsura în care era simplul fapt de a fi, o pură indeterminare. A fi conștient de faptul de a fi se aplică deopotrivă unui zeu, unui înger sau unui om. A fi conștient de faptul că ești – *cum*? Infinit, sempitern sau finit? *Finitudinea* este, alături de ființă și conștiință, a treia condiție limitativă a libertății ca libertate gravitațională. *A fi*, a fi conștient că ești și, în speță, a fi conștient că ești *finit*

circumscriu condiția libertății gravitaționale ca libertate *umană*.

Dar faptul de a fi om continuă să rămână o pură indeterminare. *Ce fel* de om? Bărbat sau femeie? Alb, negru sau galben? Născut în ce secol, în ce țară, din ce părinți și aparținând cărei caste? Vorbind ce limbă și aparținând cărei religii? Laolaltă cu *fința, conștiința* și *finitudinea* – *sexul, rasa, epoca, locul, ascendența, casta, limba* și *religia* alcătuiesc cercul limitelor dinlăuntrul căruia se exersează libertatea gravitațională ca libertate condiționată. Căci toate aceste limite constituie *condițiile* ei de exersare, terenul ferm de pe care ea se ridică, sistemul de îngrădiri din mijlocul căruia ea se manifestă ca libertate.

Caracteristica tuturor acestor limite – *fința, conștiința, finitudinea, sexul, rasa, epoca, locul, ascendența, casta, limba, religia* – este faptul că ele *vin de dinaintea alegerii noastre*: nu am ales să fiu, să fiu om, să fiu bărbat, să am pielea albă, să mă nasc în cutare zi, în cutare loc, din cutare părinți, să mă cheme în cutare fel, să vorbesc limba pe care o vorbesc și să aparțin cutărei religii. *Nu am ales nimic din toate acestea. Și neallegând să fiu și să fiu om, nu am ales să fiu liber.* Acesta este paradoxul libertății gravitaționale: *libertatea vine*, laolaltă cu limitele care o fac cu puțință, *de dinaintea alegerii mele*. Libertatea este un dat și ca atare ea nu poate constitui obiectul unei elecțiuni ulterioare. Ceea ce a fost dat nu poate fi refuzat și,

laolaltă cu toate celelalte limite ce alcătuiesc cercul în care ea se manifestă, libertatea are un caracter *natural*: ea este rezultatul unei conferiri neprovocate și al unei primiri nelibere. Omul primește libertatea de dinaintea libertății sale. Liber în esența sa, el nu este liber la nivelul *instituirii* sale ca ființă liberă. El este un *produs* liber, și astfel – nicidecum amestecat în conferirea propriei sale libertăți.*

Fondul intim-străin

Așadar, „altcineva“ sau „nimeni“ a ales în locul nostru. Acomodarea la condițiile libertății gravitaționale constă tocmai în acceptarea faptului că „cineva“ sau „nimeni“ *s-a slujit de noi ca ființe libere*. Nu putem decide în privința lui „cineva“ sau „nimeni“; tot ceea ce putem ști este că nu noi am decis, creând-o, în privința libertății noastre.

Existența în noi a unui fond care premerge alegerii noastre, a unui fond care începe cu faptul de a fi și sfârșește cu libertatea însăși care ne-a fost conferită ca un dat natural, ridică din capul locului problema

* De aceea, orice definiție a libertății trebuie să rămână paradoxală. Libertatea este o îngrădire la rând cu cele din mijlocul cărora se exersează ca neîngrădire. Sau altfel spus: libertatea este acea limită primită capabilă să producă limității de alt rang decât cele primite.

raportului dintre *intim* și *străin*. Înainte de a ajunge să mă hotărâsc, să dau deci hotar actelor mele și vieții mele și astfel să mă institui ca *eu*, altcineva (sau nimeni) a hotărât pentru mine. Mai înainte de a mă hotărî dinlăuntrul meu, am fost hotărât, am primit acele hotare care mă constituie drept ceea ce sunt de dinaintea alegerilor mele. Însăși libertatea mea, în numele căreia mă voi hotărî într-un fel sau altul, face parte din acest hotar pe care nu eu l-am trasat, pe care l-am primit odată cu faptul de a fi om. De aceea, tot ce a fost hotărât în mine îmi apare simultan ca intim și străin: ca *intim*, pentru că el face parte din zestrea mea, din constituția mea intimă; ca *străin*, pentru că, deși face parte din mine, el a apărut în mine fără participarea și fără știința mea. Așa se face că intimul nostru – faptul însuși de a fi, umanitatea noastră (deci însăși povara libertății), sexul, rasa și celelalte – ne este cel mai străin. Suprema acomodare este acomodarea cu noi, cu fondul nostru *intim-străin*, cu *multele feluri* în care s-a decis pentru noi fără să fi fost întrebați. Libertatea gravitațională presupune acceptarea condiției de a construi pe un teren străin. Destinul este proiectul liber realizat pe un proiect (sau pe un simulacru de proiect) străin, cu mijloacele și în condițiile pe care nu noi le-am ales. Viața fiecăruia este rezultatul acestei conlucrări: colaborăm cu altcineva sau nimeni la realizarea vieții noastre.

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	5
DESPRE LIBERTATEA GRAVITAȚIONALĂ	9
Libertatea gravitațională	11
Fondul intim-străin	14
Umilitatea, orgoliul și umilința	16
ELEMENTELE FONDULUI INTIM-STRĂIN	23
DESPRE HOTAR ȘI HOTĂRÂRE	37
LIBERTATEA CA PRELUARE ÎN PROIECT	49
A hotărî în privința sa (a se hotărî)	51
Frica și libertatea	51
Nehotărârea și absența de destin	60
Despre destin. Secvența „de depășit—de atins“ ...	73
Maladiile de destin. Lenea, ratarea și bovarismul	88
Prostia ca încremenire în proiect	100
A hotărî în privința a ceva. Raportul cu lucrul	109
Raportul cu lucrul pe care nu eu (noi) l-am făcut.	
Numirea. Ocrotirea și distrugerea	110
Raportul cu lucrul făcut de mine (de noi).	
Fabricație și creație	114

A hotărî în privința cuiva	117
Devenirea în spațiul libertății.	
Momentul paideic	117
Devenirea în spațiul libertății. Iubirea	129
A hotărî în privința multora (a tuturor)	143
Legea, frica de destin și destinul colectiv	143
PRELUAREA ÎN PROIECT A LIBERTĂȚII.	
RĂSPUNDEREA ȘI VINA	157
Epilog	171
ANEXE	173
Semantismele radicalului * <i>per-</i>	
și complexul peratologic	175
Voința de limitare: mitul Genezei. Sculptura	205
Heidegger, opera de artă și limita	218